

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования
«Гродненский государственный университет
имени Янки Купалы»

**ЭТНОСОЦИАЛЬНЫЕ И КОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ
ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ**

Сборник научных трудов

Гродно
«ЮрСаПринт»
2017

УДК 1(091)(08)

ББК 87.3(0)

Э 91

Редакционная коллегия:

*М. А. Можейко (отв. ред.),
С. В. Донских, С. Л. Вилейко*

Рецензенты:

*Морозов А. В., доктор филологических наук, профессор
(УО «Белорусский государственный университет
культуры и искусств»;*

*Карев Д. В., доктор исторических наук, профессор
(ГрГУ им. Я. Купалы)*

Э 91 **Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: сб. науч. ст. /**
ГрГУ им. Я. Купалы, редкол.: М. А. Можейко (отв. ред.) [и др.]. – Гродно : «ЮрСаПринт», 2017. – 414 с.

ISBN 978-985-448-66-79.

Исследуются социокультурные преобразования, выявляется их сущность, раскрываются основные направления развития, наиболее актуальные аспекты трансформационных процессов сквозь призму этносоциальных и конфессиональных особенностей. Всестороннему анализу подвергаются основополагающие проблемы национального и конфессионального развития на современном этапе. Адресовано преподавателям средних и высших учебных заведений, научным работникам, работникам органов государственного управления и всем интересующимся проблемами национального и конфессионального развития современного общества.

Издается при финансовой поддержке Уполномоченного по делам религий и национальностей Совета Министров Республики Беларусь.

УДК 82.09

ББК 83

ISBN 978-985-448-66-79

© УО «ГрГУ им. Я. Купалы», 2017

© ООО «ЮрСаПринт». Макет, 2017

УДК [94(476) “1936-1970”]

А. Ф. Касовіч,

*кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дэкан
гістарычнага факультэта БДУ імя Максіма Танка,
г. Мінск*

Рэабілітацыя былых членаў камуністычнай партыі Заходняй Беларусі

Масавыя рэспрэсіі, якія адбываліся ў Савецкім Саюзе у канцы 1930-х гг., закранулі і Камуністычную партыю Заходняй Беларусі (КПЗБ), якая была распушчана па рашэнні Камінтэрна ў 1938 г., а многія яе члены сталі ахвярамі неабгрунтаваных рэспрэсіі. Працэс рэабілітацыі былых членаў КПЗБ пачаўся пасля ўз’яднання Заходняй Беларусі з БССР восенню 1939 г. Пачатак Вялікай Айчыннай вайны перарваў гэты працэс. Ізноў ён пачаўся ў лютым 1956 г., калі кіраўніцтва пяці камуністычных партый – ССРСР, Балгарыі, Польшчы, Фінляндыі і Італіі публічна прызнала, што роспуск КПЗБ і рэспрэсіі ў адносінах да яе членаў былі сфальсіфіцыраваныя і неабходна рэабілітаваць і партыю, і былых яе членаў. З гэтага моманту і да сярэдзіны 1970-х гг. працягваўся працэс рэабілітацыі былых членаў КПЗБ. Да цяперашняга часу не маецца дакладных дадзеных аб колькасці рэабілітаваных членаў КПЗБ.

Ключавыя словы: Камінтэрн, Камуністычная партыя Заходняй Беларусі (КПЗБ), рэспрэсіі, рэабілітацыя, члены КПЗБ, Заходняя Беларусь.

Адной з трагічных старонак у гісторыі Беларусі з’яўляюцца палітычныя рэспрэсіі, якія, у прыватнасці, закранулі Камуністычную партыю Заходняй Беларусі (КПЗБ). Спраба рэабілітацыі былых членаў КПЗБ распачалася ўжо восенню 1939 г., паля ўз’яднання Заходняй Беларусі з БССР. Так, палітбюро ЦК ВКП(б) у кастрычніку 1939 г. прыняло рашэнне, што «былых членаў Камуністычнай партыі Заходняй Украіны і Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі прымаць у шэрагі ВКП(б) не агулам, а ў індывідуальным парадку, пасля ўважлівай і неспешнай праверкі» [1, арк. 2].

У Беларусі да гэтага пытання вярнуліся толькі ў 1941 г. Намеснік загадчыка арганізацыйна-інструктарскага аддзела ЦК КП(б)Б В. Закурдаеў накіраваў 15 красавіка 1941 г. ліст загадчыку аддзела кадрў Выканкама Камінтэрна, у якім прасіў высласць у ЦК Кампартыі Беларусі ўсе існуючыя матэрыялы на былых членаў КПЗБ, якія звярнуліся з хадайніцтвам аб пераводзе іх у члены ВКП(б). Усяго ў ЦК КП(б)Б звярнуліся 584 былыя члены КПЗБ [2, арк. 200–216, 220–223, 226–228].

Аднак ЦК КП(б)Б задаволіў не ўсе хадайніцтвы аб аднаўленні ў партыі. Рашэннем ЦК Кампартыі Беларусі была створана камісія на чале з першым сакратаром ЦК КП(б)Б П. Панама-рэнкам, якая павінна была разглядаць іх хадайніцтвы і прымаць рашэнне. Так, напрыклад, 6 мая 1941 г. камісія разглядала, у прыватнасці, хадайніцтва С. Прытыцкага. У выніку камісія прыйшла да высновы: «Перавесці т. Прытыцкага С. В. у члены ВКП(б) з залічэннем партыйнага стажу з снежня 1932 г. з адзначэннем перапынку ў партстажу з 1938 г. па май 1941 г.» [3, арк. 1–3]. Аднак калі С. Прытыцкі быў ужо вядомым на ўвесь свет і па яго аднаўленню ў партыі не было перашкодаў, то некаторым членам КПЗБ адмаўлялі ў прыёме ў партыю. На гэтым пасяджэнні разгледзелі 16 хадайніцтваў і дзве адмовілі ў прыёме ў партыю.

Вялікая Айчынная вайна перарвала гэты працэс. Аднак ён не аднавіўся і ў першыя пасляваенныя гады. Толькі ў сярэдзіне 1950-х гг. стала магчымым вярнуцца да гэтага пытання. 21 снежня 1955 г. былы член КПЗБ Э. Папайўскі накіраваў старшыні парткамісіі пры ЦК КПБ М. Маліну кароткую «Даведку» аб Кампартыі Заходняй Беларусі, у якой вельмі асцярожна адзначыў, што пасля роспуску Камінтэрнам Кампартыі Польшчы камуністы працягвалі весці актыўную барацьбу з польскім фашызмам, а надалей з нямецкім фашызмам [1, арк. 10].

Кардынальна змяніла сітуацыю з рэабілітацыяй былых членаў КПЗБ заява Цэнтральных камітэтаў пяці кампартый: Савецкага Саюза, Балгарыі, Польшчы, Фінляндыі і Італіі ў лютым 1956 года, з тым, што «ў 1938 г. Выканаўчы камітэт камуністычна-а-інтэрнацыянала прыняў рашэнне аб роспуску Камуністычнай партыі Польшчы ў сувязі з вылучанымі тады абвінавачваннямі аб шырокім пранікненні варожага агентаў у шэрагі яе кіраўнічага партыйнага актыва. Як зараз устаноўлена, гэта абвінавачванне было заснавана на матэрыялах фальсіфіцыраваных, выкрытымі пазней правакатарамі» [4, с. 1].

У першай палове 1956 г. старшыні парткамісіі пры ЦК КПБ М. Маліну была накіравана пашыраная запіска «Камуністычная партыя Заходняй Беларусі». У ёй адзначаліся рэвалюцыйныя дасягненні КПЗБ, характарызаваліся яе арганізацыйная структура, тэрыторыя дзейнасці і г. д. Асабліва падкрэслівалася, што «ў момант роспуску КПП і КПЗБ мы знаходзіліся ў фашысцкай турме. У польскіх турмах знаходзілася тады значная част-

ка кіруючага партыйнага актыву. [...] У гэтых умовах звестка аб рашэнні выканкама Камітэрна аб роспуску партыі нас ўсіх узрушыла. [...] Тым не менш, з'яўляючыся дысцыплінаванымі і выхаванымі ў духу безумоўнага выканання рашэнняў вышэйстаячых органаў і Камітэрна ў асаблівасці, кіруючы партыйны актыў выканаў рашэнне аб роспуску партыі» [1, арк. 23]. Запіску напісалі былыя члены КПЗБ В. Самуцін і Д. Розеншайн. Аднак, як і ў папярэдняй запісцы, тут нават не ўзгадвалася аб рэабілітацыі і партыі, і яе былых членаў.

5 чэрвеня 1956 г. дырэктару Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ Ф. Новікавай былі накіраваны «Прапановы, якія датычаць распрацоўкі пытанняў, звязаных з гісторыяй Кампартыі Заходняй Беларусі», якія падрыхтаваў былы другі сакратар ЦК КПЗБ Мікалай Арэхва. У іх падкрэслівалася неабходнасць «дакладнай і аб'ектыўнай распрацоўкі гісторыі КПЗБ як арганізуючай і кіруючай сілы працоўных мас Заходняй Беларусі ў іх барацьбе за сваё сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне з-пад прыгнёту польскай буржуазіі і памешчыкаў, за ўз'яднанне беларускага народа ў адзінай савецкай дзяржаве» [1, арк. 24]. Аднак і ў гэтай запісцы зноў-такі не вялася гаворка пра рэабілітацыю.

Упершыню гэта прагучала ў запісцы М. Арэхвы, якую ён накіраваў 25 чэрвеня 1956 г. першаму сакратару ЦК КПБ М. Патолічаву. У ёй ён адзначыў, што «патрэбна было б звярнуць увагу органаў пракуратуры на неабходнасць паскарэння перагляду ўсіх спраў арыштаваных у 1937–1938 гг. органамі НКУС работнікаў КПЗБ з мэтай рэабілітацыі невінаватых» [1, арк. 40]. Акрамя гэтага, М. Арэхва прапанаваў апублікаваць у мясцовым прэсепубліканскім друку ўспаміны былых членаў КПЗБ, арганізаваць сустрэчу ўдзельнікаў нацыянальна-вызваленчага руху з працоўнымі на прамысловых прадпрыемствах, арганізаваць у музеях і бібліятэках выставы літаратуры, газет, фотаздымкаў аб КПЗБ і «рэвалюцыйным руху» ў Заходняй Беларусі, правесці выязныя навуковыя сесіі вучонага савета Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ разам з Інстытутам гісторыі АН БССР у Гродна і Брэсце па пытаннях гісторыі КПЗБ [1, арк. 102]. Такім чынам, пытанне было ўзнята на самым высокім узроўні.

На самай справе, у 1956 г. разам з агульнай рэабілітацыяй пачалася і рэабілітацыя былых членаў КПЗБ, якія «прайшлі» турэмныя школы спачатку ў Польшчы, а потым і ў СССР. У Польшчы амаль палова членаў КПЗБ у розныя гады сядзела ў

турмах. Так, М. Арэхва прыводзіць дадзеныя, што «ў сваіх шэрагах КПЗБ налічвала каля 7–8 тыс. чалавек. З іх каля 3 тыс. пастаянна знаходзілася ў турмах» [5, арк. 40].

Так, напрыклад, Марыя Давідовіч – член сакратарыята ЦК КСМБ, сакратар Віленскага акружкама камсамола, з 1929 па 1935 г. адбывала пакаранне ў турмах Варшавы, Фардзона. Пасля адбыцця пакарання ў 1935 г. вяртаецца ў Савецкі Саюз, і яе накіроўваюць на працу ў ЦК ВЛКСМ. Але працаваць там ёй давялося нядоўга. У аўтабіяграфіі яна адзначала: «Мяне спасціг лёс многіх іншых работнікаў КПСС, КПЗБ, КПП. Я апынулася ў заключэнні і 17½ правяла ў страшэнных умовах на Калыме, да рэабілітацыі ў 1955 г.» [6, арк. 9].

Лёс Т. Бурцавай паўтарыла Алена Лябецкая, таксама актыўная дзеячка КПЗБ. У 1930 г. яе арыштоўваюць і прысуджаюць да 6-гадовага турэмнага зняволення. Яна адбывала пакаранне ў турмах Вільні, Варшавы, Седльцаў. У 1933 г. была абменена палітвязнямі, вярнулася ў Мінск, паступіла ў ВДУ на геолога-геаграфічны факультэт. Аднаў 13 кастрычніка 1937 г., калі яна вучылася на 4-м курсе «Восагі народа» (па яе словах. – А.В.) арыштоўваюць яе, і прысудам «тройкі» яе асуджаюць на пяць гадоў працоўна-папраўчых лагераў, якія яна поўнасьцю адбыла ў Магаданскім лагеры. Вызвалілася яна толькі ў 1943 г. [7, арк. 116 адв]. У 1946 г. яна змагла вярнуцца ў Беларусь, у г. Слонім, дзе была рэабілітавана ў 1956 г.

М. Арэхва зноў вярнуўся да гэтага пытання ўжо толькі ў чэрвені 1967 г. Ён падрыхтаваў і накіраваў у ЦК КПБ дакладную запіску «Аб некаторых пытаннях выкарыстання рэвалюцыйных традыцый Кампартыі Заходняй Беларусі і больш уажлівых адносінах да яе былых членаў», у якой адзначыў, што «за апошнія больш за 11 гадоў пасля XX з'езда КПСС ... многа зроблена для аднаўлення гістарычнай традыцыі КПЗБ, добрага імя неабгрунтавана рэпрэсаванага кіруючага актыва, паляпшэння адносін да яе былых членаў: а) праведзена рэабілітацыя былых членаў КПЗБ, рэпрэсаваных у 1937 г. organami НКУС (у большасці пасмяротна); б) адноўлены стаж членам КПСС, прынятых на агульных асновах і раней былых членаў КПЗБ. Такіх налічваецца ў КПБ, па маіх дадзеных, не болей за 350–400 чалавек. Неабходна адзначыць, што ў шэрагах КПЗБ налічвалася каля 7 тыс. чалавек. Разам з тым, у шэрагі КПСС была прынята толькі нязначная меншасць былых членаў КПЗБ. [...] На жаль, у некаторых райкамах, гарка-

мах ды і абкамах не заўсёды добразычліва ставяцца да былых членаў КПЗБ пры разглядзе пытання аб прыёме іх у КПСС, аб аднаўленні партыйнага стажу, аб прызначэнні ім персанальнай пенсіі, аб паляпшэнні жыллёвых умоў і г. д. Ён прапанаваў, каб КПБ «публічна выказалася па пытанні аб КПЗБ, аб значэнні яе рэвалюцыйных традыцый, уважлівых адносінах да яе былых членаў. Гэта мела б вырашальнае значэнне для паляпшэння адносін з боку КПБ да праблемы КПЗБ у цэлым і да яе былых членаў» [1, арк. 108].

Аднак да гэтай слушнай прапановы М. Арэхва, на жаль, «уважліва» не прыслухаліся. Рэабілітацыя і аднаўленне былых членаў КПЗБ у шэрагах партыі праводзіліся павольна, выключна ў індывідуальным парадку і не так хутка, як таго жадаў Мікалай Арэхва. Адзначым, што да цяперашняга часу няма дакладных звестак аб тым, колькі ўсяго членаў КПЗБ рэабілітавалі і аднавілі ў шэрагах КПБ.

Спіс літаратуры

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 1440. – Воп. 3. – Спр. 1116. – Арк. 2.
2. Падлічана аўтарам па: НАРБ. – Ф. 1440. – Воп. 5. – Спр. 2428. – Арк. 200–216, 220–223, 226–228.
3. НАРБ. – Ф. 4п. – Воп. 1. – Спр. 1402. – Арк. 1–3.
4. Заявление / Правда. – 1956. – 21 февраля. – С. 1.
5. НАРБ. – Ф. 1440. – Воп. 3. – Спр. 1115. – Арк. 40.
6. НАРБ. – Ф. 1440. – Воп. 3. – Спр. 1113. – Арк. 9.
7. НАРБ. – Ф. 1440. – Воп. 3. – Спр. 1099. – Арк. 116 об.

Repression which took place in the Soviet Union at the end of 30-th concerned the Communist party of the Western of Belarus (KPWB), which were prohibited in according of the decision of Komintern in 1938 year. Many of the former members of the KPWB have been repressed. The rehabilitation of the members of the KPWB began at 1939, when Western Belarus united with the Soviet Belarus. Beginning of the Great Patriotic War stopped the rehabilitation.

Five Communist parties: Soviet Union, Poland, Bulgaria, Finland and Italy in February 1956 year took decision to began the process of the rehabilitation of the KPWB and it's formers members. That process continued during 50-th and 70-th years. Now unknown how many of the former members of the KPWB were rehabilitate.